

AMPLIACIÓ DE LA CONSCIÈNCIA LINGÜÍSTICA PLURAL EN ELS ALUMNES A TRAVÉS DE L'EDUCACIÓ MULTICULTURAL¹

SABELA LABRAÑA BARRERO

Universitat de Barcelona

barrero@fil.ub.es

L'educació multicultural ha esdevingut una necessitat de les societats actuals i futures en les quals els desplaçaments de població obliguen grups humans diferents a conviure en un mateix espai i un mateix temps. Per poder encarar amb èxit aquesta exigència actual és indispensable que es produeixi un canvi de paradigma en la nostra percepció que ens permeti modificar el marc de referències en el qual hem viscut fins ara. Cal trencar amb l'actual món de certes, de solidesa indiscutible, on, com diuen Maturana i Varela (1999), les nostres conviccions proven que les coses són de la manera que les veiem i allò que ens sembla cert no pot tenir cap més alternativa.

De la mateixa manera que les crisis en el món científic, a començaments del segle XX, van ser el preàmbul de la desestructuració de paràmetres, que ja no eren vàlids, per crear-ne altres de nous (Cebeiro i Watzlawick, 1998), és imprescindible ara pensar maneres d'organització diferents mitjançant les quals poguem interrelacionar la multiplicitat d'elements que conformaran una xarxa social cohesionada alhora que flexible, tal com demanen les condicions actuals. Però per poder arribar a aquestes formes noves s'ha de trencar amb la idea, tan arrelada a la nostra societat, que la realitat existeix per si mateixa, independent de la percepció humana, i acceptar la possible emergència d'altres realitats. Tal com mostren, entre d'altres, Maturana i Varela (1999) en l'àmbit biològic, i Watzlawick (1995) en l'àmbit psicològic, la realitat no és quelcom donat sinó que es construeix, i aquesta construcció es realitza bàsicament a través d'accions perceptuals: "tot fer és conèixer i tot conèixer és fer". Així doncs, si tot individu i tota societat crea el seu univers, actuacions diferents ens haurien de dur necessàriament a la creació de realitats diferents, amb la consegüent ampliació de consciència.

Ens trobem davant d'un gran desafiament per a qualsevol col·lectivitat, que es torna encara més important en estats pluriculturals. Perquè... com podran aquests estats –l'espanyol, per exemple– encarar els reptes educatius derivats dels actuals moviments migratoris si no han aconseguit superar els obstacles que separen les diferents cultures a dins les pròpies fronteres polítiques?

Ja fa anys que ens protegim rere la paraula tolerància, com si es tractés d'un conjur, però ara sabem que amb la tolerància passiva no n'hi ha prou, que cal l'acceptació entusiasta de les diferències (Ipiña, 2000). La diversitat ha de ser concebuda com una riquesa de tots, i l'intercanvi de béns culturals ha d'entrar a formar part de la nostra vida quotidiana. "Només si aconseguim donar la volta a la percepció de la diversitat com un llastre i entendre-la com una garantia per a l'intercanvi, podrem fer de la mundialització –que finalment és inevitable- un moviment a favor de la justícia i la igualtat" (Junyent)² La mateixa Carme Junyent assenyala l'escola com un àmbit decisiu per desenvolupar la tasca fonamental de garantir la participació equitativa en la cultura universal i preservar la diversitat lingüística.

Catalunya és avui dia un espai multicultural en el qual la barreja progressiva de llengües, religions, creences i ètnies fan de la convivència quotidiana un lloc natural de intercanvi de cultures. Una terra, històricament receptora d'emigrants³, on es troben en contacte grups de ciutadans espanyols amb diferències culturals notòries -a les quals s'afegeix, en el cas del gallec, una llengua pròpia- i immigrants estrangers de procedències diverses que en els últims anys han augmentat significativament (segons dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya, el percentatge d'estrangers residents legalitzats ha passat d'un 1% l'any 1991 a un 3,46% l'any 2000). Així, la societat catalana ha d'integrar⁴, d'una banda, comunitats originàries d'enllà de les fronteres estatals i, de l'altra, comunitats que pertanyen al mateix estat políticament i administrativa. Constitueix, per tant, un àmbit en el qual l'educació multicultural es fa especialment interessant i doblement necessària.

És en aquest marc on es desenvolupa la nostra experiència *d'Ensenyament de la Llengua i Cultura gallegues a l'ESO de Catalunya*. Entre els resultats –que més endavant comentarem- hem pogut constatar l'ampliació d'una consciència lingüística plural en els alumnes, un canvi de percepció de les llengües minoritzades, o el desenvolupament d'una actitud d'acceptació envers els diferents pobles. En aquesta direcció estem convençuts que les accions educatives interculturals entre pobles que pertanyen a un mateix Estat acabaran portant a l'eliminació d'actituds negatives que sovint es creen, sobretot, davant la llengua pròpia del país d'acollida. Abans de descriure l'experiència volem, però, exposar aquí algunes d'aquestes actituds vers el català que hem constatat en treballs anteriors i que creiem que tenen molt a veure amb una percepció diferent de la llengua pròpia.

Actituds envers la llengua catalana dels immigrants gallecs a Catalunya

La diferent percepció de la llengua pròpia que s'observa entre catalans i gallecs té a veure, al capdavant, amb els seus processos de minorització. Les polítiques centralistes i les mesures homonegeïtzadores a favor del castellà, que es van produir principalment a partir del segle XVIII, van tenir efectes paral·lels quant als usos oficials del català i del gallec, però molt diferents en l'ús que d'ambdues llengües fan els seus parlants. De fet, l'idioma de Galícia ja feia segles que havia estat separat de les activitats oficials, fins al punt de quedar reduït a l'àmbit de l'oralitat, i pagava amb terribles prejudicis la imposició del castellà com a llengua de prestigi del país (Labraña, 1999). Així doncs, mentre que a Galícia es va anar fent cada vegada més evident el progressiu abandonament de l'idioma –fet que encara continua-, a Catalunya, una gran majoria de la població va continuar utilitzant la seva llengua en les funcions familiar i col·loquial, fins i tot durant la dictadura franquista.

Quan es van produir els grans desplaçaments de població des d'altres punts d'Espanya cap a Catalunya a partir de mitjan segle XX, hi van arribar molts gallecs. El gran percentatge de parlants d'espanyol que es va establir a Catalunya, unit a l'alfabetització creixent en castellà dels autòctons, va propiciar, sobretot a l'àrea barcelonina, que les interaccions personals entre individus dels dos grups es fessin en castellà. “En unes escoles on el català era denigrat i ridiculitzat i on el castellà era presentat com la llengua de l'«imperi» i de la «hispanidad», les representacions autominoritzants i la pròpia immemorialitat de cada generació van anar produint, en especial a les zones urbanes, una població autòctona globalment molt més propensa a usar el castellà en la relació interpersonal que no pas una població immigrada procliu a utilitzar-hi el català” (Bastardas, 1996: 170)

Aquest comportament es va generalitzar de tal manera que els immigrants van arribar a sentir-lo com un dret i a assumir-lo com una norma social. El sentiment de dret a la interrelació en castellà resultaria molt perjudicial en èpoques posteriors, ja que acabaria redundant en una hipervaloració del castellà en detriment de les llengües autonòmiques, llavors reconegudes com a “regionals”. El conflicte que crea tot canvi en l'ordre establert tindria aquí una solució lamentable: el reforçament de la identitat espanyola expressat en el rebuig obstinat a la interrelació en català amb els autòctons que abans no van tenir cap necessitat d'aproximar-se a la llengua catalana.

El canvi en aquella convivència “tolerada” entre el català i l'espanyol a Catalunya es va esdevenir amb la democràcia i l'oficialitat de les llengües “regionals”. La conscienciació al voltant de les

qüestions culturals i lingüístiques que es va produir aleshores entre la població autòctona i les consegüents actituds reivindicatives van ser molt mal rebudes pels immigrants, i van donar lloc fins i tot a enfrontaments. En el cas dels gallecs, les manifestacions són prou eloqüents: “al català, quan no era imposat, no li tenia cap animadversió”, “la llengua mai no ha de ser política sinó un sistema d’educació” o “a l’escola em van ensenyar a respectar; si entens la llengua en la qual et parlen, has de contestar en aquesta llengua”; òbviament, la llengua referida és l’espanyol (Labraña, 1999: 527). La reivindicació del català com a llengua normal i, sobretot, la seva implantació de manera general a l’ensenyament, deuria suposar un autèntic xoc per a molts immigrants gallecs que aplicaven a les altres llengües autonòmiques les valoracions restrictives o negatives que sentien vers la seva: “el català, el basc o el gallec són dialectes d’aquí, d’Espanya, però fora d’Espanya no t’hi entendran” o “el castellà és l’idioma, no en pretenguem cap altre; l’altre és en l’àmbit de la Comunitat i aquí es queda” (Labraña, 1999: 528).

Aquesta percepció de les llengües de les nacionalitats històriques, que es força general en el conjunt d’Espanya, constitueix sens dubte un entrebanc per a la cohesió social. Estem convençuts que si volem avançar cap a la convivència pacífica dels pobles es fa imprescindible fomentar aquesta cohesió social entre les diferents cultures instal·lades a un mateix territori i, no cal dir-ho, entre les que conformen un mateix Estat polític. Concedem amb Goytisoló i Nair (2001) en que Espanya passa ara per un moment de profunda revisió del vincle nacional, en el qual les identitats estan en procés d’elaboració; un moment, doncs, que no s’ha de desaproveitar.

Creiem que actuacions com la nostra poden obrir un camí cap a la cohesió dels grups socials. En aquesta direcció també han començat a incidir recentment forces polítiques. En sessió del 25 de setembre de 2001, el Senat va aprovar una moció d’Entesa Catalana de Progrés (PSC, ERC, IC-V), recolzada pel PSOE i acceptada amb algunes modificacions pel PP i per CiU, perquè el català, l’euscar i el gallec siguin matèries optatives en el segon cicle de l’Educació Secundària Obligatòria, Batxillerat i Formació Professional en aquelles comunitats on no siguin llengua oficial, i s’incloguin dins l’oferta curricular de les universitats (*El Periòdico*, 26.9.01).

Descripció de l’experiència

Poc després de la implantació de la Filologia Gallega a la Universitat de Barcelona (UB) el 1994⁵, en constatar que alguns dels nostres alumnes eren professors als instituts de Catalunya, vam començar considerar la possibilitat d’ampliar els estudis de llengua i cultura gallegues a l’Educació

Secundària Obligatoria catalana, a l'abric de la Llei Orgànica d'Ordenació General del Sistema Educatiu (LOGSE) que llavors permetia gran flexibilitat curricular als centres. La programació de la matèria s'havia de fer necessàriament dins dels crèdits variables, ja que el galleg no és llengua oficial de Catalunya ni llengua estrangera de l'Estat. Per poder ensenyar-la, el professorat havia de tenir la llicenciatura en galleg o demostrar la seva idoneïtat amb la titulació dels cursos d'Iniciació i Perfeccionament de la Xunta de Galícia, que també s'ofereixen a la UB, així com a diversos centres gallegos de Catalunya.

La idea va ser molt ben rebuda per part dels responsables polítics de les administracions catalana i gallega, que es van comprometre a impulsar el projecte, la posada en marxa del qual es faria des de la secció de Filologies Gallega i Portuguesa de la UB, a l'empara del seu director, Basilio Losada. El primer crèdit variable de Llengua i Cultura Gallegues es va fer el curs 1998-99. L'experiència, pionera i rigorosa, va ser duta a terme a l'IES Parets del Vallès pel professor Lois Vázquez, amb el suport decidit i animós de l'aleshores directora, Neus Bulbena. Els excel·lents resultats aconseguits van reflectir-se en un augment considerable de l'interès per part de l'alumnat, que va animar el centre, el curs següent, a doblar l'oferta d'aquest crèdit.

Finalment, el 2 de juliol del 1999 es va signar un *Protocol de col·laboració entre la Conselleria de Educación e Ordenación Universitaria da Xunta de Galicia i el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya per a la promoció lingüística de la llengua gallega i catalana en l'oferta educativa dels centres d'ensenyament dependents d'ambdues conselleries*. Entre els compromisos que recull el conveni, ens sembla especialment interessant subratllar-ne tres: en primer lloc, el caràcter permanent de la col·laboració (clàusula segona); en segon lloc, la voluntat que aquest ensenyament s'ofereixi com a matèria optativa en els diferents nivells educatius (clàusula primera); i, en tercer lloc, la proposta d'elaboració dels materials precisos (clàusula quarta) per garantir una bona qualitat didàctica.

Pel que fa als materials didàctics específics, sens dubte la tasca més urgent era la confecció del llibre dels alumnes. Aquesta tasca va ser encarregada pel Departament d'Ensenyament a un grup tècnic de docència, format bàsicament per professors d'IES catalans i dirigit per mi mateixa. A més, per afavorir tant la qualitat com la diversitat dels materials, es van concedir dues llicències d'estudis retribuïdes a membres de l'equip durant els cursos 2000-2001 i 2001-2002. A hores d'ara, subvencionat per la Xunta de Galícia, ja s'ha publicat el primer llibre *Vencello* (títol que al·ludeix al vincle entre cultures) i està en procés d'elaboració el segon, així com les guies didàctiques

corresponents, en suport digital. A més dels llibres, s'estan elaborant una altra sèrie de materials didàctics digitals, interactius i visuals. El pas següent serà la incorporació d'aquest ensenyament a la xarxa. En aquesta part del projecte volem explorar les possibilitats d'aplicació de Internet a l'educació multicultural, àmbit en el qual ens sembla que pot ser especialment profitosa. En la nostra recerca intervindran tant IES de Galícia com d'altres llocs del món on són presents la cultura i la llengua gallegues.

Proposta didàctica⁶

Com que l'objectiu primer és una aproximació dels estudiants d'ESO a la cultura i la llengua gallegues, la programació de la matèria es va dissenyar al voltant de tres nuclis interdepenents: cultura, llengua i literatura. Es tracta d'oferir als estudiants una visió panoràmica dels aspectes definitoris del país gallec. Tenint en compte que en aquest nivell els alumnes de les escoles de Catalunya ja tenen una base ampla de coneixements sobre la cultura catalana i espanyola, s'intenta mostrar les característiques pròpies de Galícia dins del context general espanyol i europeu.

Segons això, la cultura s'estructura en diversos apartats: geografia, història general, antropologia, història de l'art i història de la llengua i de la literatura. No es pretén en cap moment el coneixement exhaustiu d'aquests apartats, sinó que els alumnes puguin entrar en contacte amb els fets principals d'una realitat pràcticament desconeguda per a ells (en el cas de no tenir família gallega) o que els faciliti una visió més ampla de les característiques pròpies del país gallec (si l'entorn familiar és originari de Galícia). D'altra banda, pensem que aquesta concepció facilita una més gran aplicació de recursos didàctics que permetrà als professors abordar les temàtiques proposades des d'angles diferents. La llengua parteix d'un enfocament preferentment comunicatiu, combinat amb aspectes gramaticals en els quals se subratllen les diferències amb les llengües espanyola i catalana. Es pretén que els estudiants adquireixen les destreses passives (comprendre i llegir) i coneguin els mecanismes que els facilitin l'adquisició progressiva de les actives (parlar i escriure), com, per exemple, reproduir en llengua gallega converses senzilles amb un vocabulari adaptat a la seva edat. Com a complement a la llengua es proposen uns coneixements molt bàsics de la literatura gallega, a través d'algunes obres i autors destacats.

En l'eficàcia d'aquest ensenyament incidiran directament l'adequació dels materials didàctics i la metodologia que utilitzi el professor, figura clau en un procés educatiu d'aquestes característiques. Pel que fa als materials, a banda d'aquells específics que s'estan confeccionant a Catalunya i dels

quals ja hem parlat, els centres hauran de disposar dels màxims recursos possibles, des de mapes murals, vídeos dels paisatges, música, etc., a diccionaris, llibres de literatura o mètodes interactius d'ensenyament de la llengua, que ja existeixen al mercat. A tal efecte, el Departament d'Ensenyament va destinar recentment una primera dotació econòmica encaminada a l'adquisició de materials als IES que ofereixen aquest ensenyament.

La feina de l'aula es complementa amb altres activitats fora del recinte escolar, entre les quals en citarem dues: la visita al Centro Galego de Barcelona on els alumnes van poder veure una gran biblioteca gallega, assistir a actuacions de folklore tradicional, fer pràctiques de gallec, conèixer la gastronomia típica, etc. També es van fer visites a la Universitat de Barcelona, on els professors de Filologia Gallega els van informar sobre els plans d'estudis d'aquesta especialitat. En un futur preveiem que es pugin fer intercanvis de alumnes catalans a Galícia i gallecs a Catalunya, així com trobades entre els grups de treball de diferents territoris que es formin amb la nova etapa d'investigació a través de Internet.

Considerem essencial en l'educació intercultural és essencial la figura de l'educador. El seu perfil, a banda de la competència professional, exigeix una sèrie de condicions específiques, la central de les quals és òbviament *l'acceptació entusiasta de les diferències* i la riquesa que això suposa. És important que s'hi conjuguin el manteniment de les tradicions i el compromís amb el seu poble amb l'obertura al món modern i els seus canvis profunds. "Aquesta actitud és l'única que pot garantir la formació de les noves generacions com a pobles capaços de sobreviure apropiadament en els nous temps, sense veure's obligats a renunciar als seus valors culturals" (Ipiña, 2001).

Conclusions i valoracions de l'experiència

L'ensenyament de la cultura i la llengua gallegues a l'ESO catalana va aconseguir tal èxit que va sorprendre els mateixos promotors de l'experiència. Així, l'IES Parets del Vallès, centre pioner, va haver de duplicar l'oferta el curs següent, en el que es van fer dos grups: un de continuació en quart d'ESO i un altre nou, a tercer.

Al nostre entendre, aquesta experiència d'educació multicultural està aconseguint assolir la majoria dels objectius marcats.

1. La dissolució dels prejudicis per la via del coneixement i de la relació entre les diferents cultures queda palesa en els testimonis dels propis alumnes: "Vaig triar aquest crèdit perquè se sortia de les típiques mates, natus, etc. [...] A banda del *bon rotllo* entre els

alumnes i el professor, la veritat és que va ser genial per haver conegut coses que ni ens imaginàvem de Galícia. Crec que haurien de donar l'oportunitat a molta gent jove perquè en els seus instituts s'apreguin cultures tan pròximes com és la gallega”

2. Aquest tipus d'experiències actua de motor en la creació d'una consciència de pertànyer a un Estat plurilingüe en el qual les diferents llengües no tenen el mateix status de normalitat; per a ells, el català està molt assumit com a llengua del país però probablement no tinguin una clara consciència del que suposen les llengües minoritzades: “Em va semblar un crèdit curiós i interessant perquè el gallec és una llengua que no es coneix gaire i, a més, és més curiós que sigui aquí, a Catalunya, on s'apregui, perquè aquí també hi ha una llengua pròpia” o “Jo vaig triar aquest crèdit perquè vaig sentir curiositat i vaig pensar que seria bo conèixer una altra llengua dins d'Espanya”.
3. Un altre dels aspectes que ens sembla importantíssim destacar és l'emergència, en els estudiants amb familiars gallecs, de valors culturals que desconeixien i que ara senten com a propis: “Em vaig interessar pel crèdit de gallec perquè, en certa manera, sóc originari de Galícia. La meua àvia materna és gallega, però malgrat això ni jo ni la meua mare coneixem aquesta llengua. En veure que podia aprendre alguna cosa de les meves arrels, vaig apuntar-me. Ara torno a estar més unida amb la meua àvia, ja que quan tinc l'oportunitat de parlar amb ella, li pregunto paraules que he après o costums d'allà”.

Sense ser els únics, els centres d'ensenyament són llocs privilegiats on posar en marxa l'educació multicultural, ja que constitueixen un espai de contacte obligat dels diferents grups de la població immigrada amb la població autòctona. Entre els alumnes membres de l'experiència descrita hi ha segones generacions en les quals la formació de la pròpia identitat és una tasca complicada si no es concep en un pla integrador en el qual “la diferència no és vista com una font de conflicte, sinó com un element revitalitzador i imprescindible per a la supervivència” (Junyent, 1999, 70). Nosaltres vam poder constatar aquest sentiment en un estudi anterior (Labraña, 2000) en el qual vam observar actituds ben diferents a les comentades abans. Al citat estudi –fet sobre les segones generacions d'immigrants gallecs a Catalunya- fills de gallecs educats en escoles amb l'ensenyament en català i un ambient favorable a casa vers la llengua catalana, parlen habitualment català, gallec i castellà sense que aquest fet suposi per a ells cap tipus de problema, sinó tot el contrari.

Bibliografia

- Bastardas, Albert (1996). *Ecologia de les llengües. Medi, contactes i dinàmica sociolingüística*, Barcelona: Proa.
- Ceberio, Marcelo i Paul Watzlawick (1998). *La construcción del universo*, Barcelona: Herder.
- Goytisolo, Juan e Sami Naïr (2001). *El peaje de la vida. Integración o rechazo de la emigración en España*, Madrid: Aguilar.
- Ipiña, Enrique (2000). “Condiciones y perfil del docente de educación intercultural bilingüe”, <http://www.oei.org.co/oeivirt/rie13a04.htm>
- Junyent, Carme (1999). *La diversitat lingüística. Didáctica i recorregut de les llengües del món*, Barcelona: Octaedro.
- Junyent, Carme. *Mundialització i llengües minoritàries*. Inèdito.
- Labraña, Sabela (1999a). “Galego e gheada. Prexuízos, normalización e vangarda”, *Homenatge a Jesús Tusón*. Barcelona, Empúries, pp. 182-198.
- Labraña, Sabela (1999b). “Prexuízos lingüísticos e identificación social”, *Cinguidos por unha arela común. Homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero, I*, Universidade de Santiago de Compostela, pp. 519-532.
- Labraña, Sabela (2000). “Identidade e usos lingüísticos. Segunda xeración de inmigrantes galegos en Cataluña”, *Ensinar a pensar con liberdade e risco. Homenaxe ó profesor Basilio Losada Castro*, Barcelona: UB, pp. 463-471.
- Maturana, Umberto i Francisco Varela (1999). *El árbol del conocimiento. Las bases biológicas del conocimiento humano*. Madrid, Debate.
- Nardone, Giorgio i Paul Watzlawick (1995). *El arte del cambio*. Barcelona, Herder.

¹ Aquest treball és ampliació i continuació d'un primer que va ser presentat a la *VIII Conferència Internacional de Linguas Minoritarias*, en Santiago de Compostela, al novembre de 2001. Representa un segon pas en el procés exigit per les característiques específiques d'aquest tipus de recerca.

² Agraïm a l'autora el permís per citar l'article abans de la seva publicació.

³ En aquest treball no contemplem la mà d'obra qualificada per considerar que els seus patrons de moviment no s'ajusten als que descrivim.

⁴ El concepte d'integració es fa servir aquí amb un perfil dinàmic en el sentit que la incorporació d'elements nous en el teixit social implicarà, passat el temps, una reestructuració progressiva de la pròpia societat.

⁵ Els estudis que s'havien realitzat fins el 1994 eren de Filologia Romànica (Gallec-Portugués). Per exigència del pla d'estudis del 1994, aquesta llicenciatura va haver de dividir-se en les dues que la formaven: Filologia Gallega i Filologia Portuguesa.

⁶ Per imperatiu de l'espai exposem únicament les línies bàsiques que sostenen la programació de la matèria. No és, evidentment, una proposta definitiva ja que l'ensenyament del gallec als IES de Catalunya encara està en fase experimental.